

III. ROZVODOVOST

Na rozdíl od většiny ostatních demografických procesů se intenzita rozvodovosti v České republice výrazněji neměnila až po roce 1989. Vlivem postupných úprav rozvodové legislativy ve směru liberalizace (např. zrušení principu viny při rozvodu či zrušení předběžného řízení o smíření manželů), sekularizace společnosti a tím také větší tolerance společnosti k rozvodům, nízkého sňatkového věku, častých sňatků „vynucených“ těhotenstvím partnerky aj., se úroveň rozvodovosti plynule zvyšovala již v průběhu minulých desetiletí. Poslední zákonnou úpravou, která ovlivnila vývoj rozvodovosti byla novelizace zákona o rodině č. 91/1998 Sb., která vstoupila v platnost 1.8.1998. Novela zavádí rozvod po vzájemné dohodě (k návrhu na rozvod se druhý manžel připojí), podmínkou však je, že manželství musí trvat alespoň rok, manželé spolu alespoň 6 měsíců nežijí a předloží majetkové vypořádání a pravomocné rozhodnutí soudu o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Soud pak nezjišťuje příčiny rozvratu. Zákon rovněž umožňuje ukončení manželství rozvodem pokud spolu manželé nežijí po dobu delší než 3 roky a jsou rovněž splněny podmínky rozvodu (manželské soužití je hluboce a trvale rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení). Došlo také k omezení rozvodů, které by byly v rozporu se zájmy nezletilých dětí. Vliv legislativní úpravy se však projevil pouze v dočasném poklesu charakteristik rozvodovosti pouze v roce 1999 (resp. již od října 1998), již v dalším roce se počet rozvodů téměř vrátil na původní úroveň. Jednalo se tedy spíše o pozdržení rozvodů v důsledku zkomplikování a prodloužení doby vyřízení již podaných žádostí, zejména v případě rozvodů manželství s nezletilými dětmi (snížení počtu rozvodů v roce 1999 bylo způsobeno zejména poklesem počtu rozvodů manželství s nezletilými dětmi). Manželství totiž nelze rozvést dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

V roce 2005 bylo rozvedeno celkem 31,3 tisíce manželství, což bylo 88 % všech podaných žádostí o rozvod. Podíl kladně vyřízených žádostí se v čase postupně zvyšoval – poukazuje to právě na snadnější přístup k rozvodu – a vzestup s výjimkou krátkého přerušení v období 1998-1999 pokračoval dále i v devadesátých letech a v novém století. Zatímco v roce 1990 bylo kladně vyřízeno 77 % všech žádostí o rozvod, v loňském roce to bylo již o jedenáct procentních bodů více (88 %). Zamítnutých návrhů je jen zanedbatelná část a jejich počet i podíl se snižoval. Stále méně častěji bylo výsledkem řízení také usmíření manželů – 9 % v roce 2005. Navrhovatelkami rozvodu jsou tradičně více ženy a to ve zhruba dvou třetinách případů (67 % v roce 2005).

Tab. III.1 Struktura ukončených rozvodových řízení, 1990-2005

Výsledek řízení	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
	počty							
Povolené rozvody	32 055	31 135	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060	31 288
Zamítnuté rozvody	683	318	192	163	166	134	186	91
Usmíření	8 423	6 545	4 220	4 090	3 753	3 669	3 587	3 216
Jiné rozhodnutí	480	768	830	855	988	1 154	1 101	1 103
Celkem	41 641	38 766	34 946	36 694	36 665	37 781	37 934	35 698
	složení v %							
Povolené rozvody	77,0	80,3	85,0	86,1	86,6	86,9	87,1	87,6
Zamítnuté rozvody	1,6	0,8	0,5	0,4	0,5	0,3	0,5	0,3
Usmíření	20,2	16,9	12,1	11,2	10,2	9,7	9,5	9,0
Jiné rozhodnutí	1,2	2,0	2,4	2,3	2,7	3,1	2,9	3,1
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Roční počty rozvodů se již zhruba dvě desetiletí pohybují kolem třiceti tisíc, výraznější výjimkou byl právě zmíněný dočasný pokles v období krátce po úpravě podmínek rozvodu v rámci novelizace zákona o rodině (snížení zejména v roce 1999). Absolutní počet rozvodů v loňském roce byl o 1,8 tisíce nižší než v roce předchozím a byl dokonce nejnižší za posledních pět let. Počet rozvodů však nezávisí jen na samotné intenzitě rozvodovosti, ale především na počtech sňatků uzavřených v předchozích letech. Proto je třeba hodnotit úroveň rozvodovosti a její vývoj právě ve vazbě na tyto počty.

Struktura rozvodů podle pořadí se během posledních let prakticky nezměnila. Přibližně 80-81 % připadá na první rozvody mužů a žen, kolem 17-18 % pak na druhé rozvody. Zbývající část pak na rozvody vyššího pořadí. Opakované rozvody tak tvoří přibližně pětinu všech rozvodů.

Tab. III.2 Rozvody podle pořadí, 1990-2005

Pořadí rozvodu	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
				muži				
				počty				
1	26 247	25 439	23 848	25 445	25 551	26 562	26 607	25 049
2	4 983	4 914	5 224	5 505	5 533	5 609	5 714	5 541
3+	825	782	632	636	674	653	739	698
				složení v %				
1	81,9	81,7	80,3	80,6	80,5	80,9	80,5	80,1
2	15,5	15,8	17,6	17,4	17,4	17,1	17,3	17,7
3+	2,6	2,5	2,1	2,0	2,1	2,0	2,2	2,2
				ženy				
				počty				
1	26 008	25 515	24 113	25 730	25 863	26 585	26 793	25 305
2	5 160	4 893	5 021	5 297	5 275	5 580	5 562	5 378
3+	887	727	570	559	620	659	705	605
				složení v %				
1	81,1	82,0	81,2	81,4	81,4	81,0	81,1	80,9
2	16,1	15,7	16,9	16,8	16,6	17,0	16,8	17,2
3+	2,8	2,3	1,9	1,8	2,0	2,0	2,1	1,9
rozvody celkem	32 055	31 135	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060	31 288

Mírně se však za uplynulých šestnáct let změnilo složení rozvedených manželství podle počtu nezletilých dětí. Zvyšoval se podíl rozvodů svazků bez nezletilých dětí: z 29 % v roce 1990 na 39 % v roce 2005. Tato struktura je však ovlivněna předchozím vývojem, resp. poklesem plodnosti, zvětšováním intervalu mezi sňatkem a narozením dětí, prodlužující se průměrnou délkou trvání manželství do jeho ukončení rozvodem i zpřísněním rozvodů manželství s nezletilými dětmi. Ročně však dojde k rozpadu kolem 20 tisíc rodin s nezletilými dětmi, rozvodem je tak každý rok „zasazeno“ kolem třiceti tisíc dětí (28,7 tisíc v roce 2005).

Tab. III.3 Rozvody podle počtu nezletilých dětí, 1990-2005

Počet dětí	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
				počty				
Žádné dítě	8 920	9 027	10 637	11 037	11 346	12 119	12 255	12 078
1 dítě	12 709	12 880	11 084	11 940	11 756	11 748	11 802	10 872
2 děti	8 956	8 003	7 015	7 586	7 667	7 929	7 993	7 376
3 a více dětí	1 470	1 225	968	1 023	989	1 028	1 010	962
<i>S dětmi celkem</i>	<i>23 135</i>	<i>22 108</i>	<i>19 067</i>	<i>20 549</i>	<i>20 412</i>	<i>20 705</i>	<i>20 805</i>	<i>19 210</i>
<i>Celkový počet dětí v rozvedených manželstvích</i>	<i>35 300*</i>	<i>32 792</i>	<i>28 215</i>	<i>30 385</i>	<i>30 260</i>	<i>30 927</i>	<i>31 008</i>	<i>28 732</i>
				složení v %				
Žádné dítě	27,8	29,0	35,8	35,0	35,7	36,9	37,1	38,6
1 dítě	39,7	41,3	37,3	37,8	37,0	35,8	35,7	34,7
2 děti	27,9	25,7	23,6	24,0	24,2	24,2	24,2	23,6
3 a více dětí	4,6	3,0	3,3	3,3	3,1	3,1	3,0	3,1
<i>S dětmi celkem</i>	<i>72,2</i>	<i>71,0</i>	<i>64,2</i>	<i>65,1</i>	<i>64,3</i>	<i>63,1</i>	<i>62,9</i>	<i>61,4</i>

*odhad (nelze vypočíst zcela přesně z důvodu třídění kategorie „počet nezletilých dětí“ na 1, 2, 3 a 4+ ve zdrojové publikaci)

Sledují se také příčiny rozvratu manželství a to zvláště na straně muže a zvláště na straně ženy. Přibližně v polovině případech je dnes uveden jako důvod rozvratu „rozdíl povah, názorů a zájmů“. Stále častěji je však uváděna kategorie „ostatní příčiny“ (v současnosti již ve 25-30 %), tato statistika je tak tím z nemalé míry ovlivněna. Po odhlédnutí od této skupiny důvodů pak následuje u obou po-

hlaví kategorie „soud nezjistil zavinění“, u mužů dále „nevěra“ a „alkoholismus“, u žen „nevěra“ a „nezájem o rodinu“. Relativní zastoupení těchto příčin rozvratu je ale již velmi malé.

Tab. III.4 Struktura rozvodů podle příčin rozvratu, 1990-2005

Příčina rozvratu	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
na straně muže								
Neuvážený sňatek	5,6	4,4	2,2	1,6	1,8	1,2	1,1	0,9
Alkoholismus	10,3	9,4	5,8	5,2	4,9	4,4	4,2	4,3
Nevěra	15,0	12,9	8,0	7,2	6,5	6,3	6,1	5,9
Nezájem o rodinu	7,6	7,3	5,3	4,9	4,0	3,6	4,0	3,5
Zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin	2,7	2,1	1,6	1,7	1,3	1,1	1,2	1,2
Rozdíl povah, názorů a zájmů	40,5	48,8	47,0	46,5	49,1	50,6	51,3	52,1
Zdravotní důvody	1,0	0,5	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Sexuální neshody	2,7	1,7	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
Ostatní příčiny	7,9	9,3	22,3	24,0	23,9	24,6	25,1	25,2
Soud nezjistil zavinění	6,8	3,7	6,9	8,1	7,7	7,6	6,4	6,4
na straně ženy								
Neuvážený sňatek	5,6	4,5	2,2	1,6	1,8	1,2	1,1	0,9
Alkoholismus	0,9	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
Nevěra	13,2	10,5	5,6	4,7	4,0	4,0	4,0	3,7
Nezájem o rodinu	2,5	1,8	1,2	1,3	1,2	1,3	1,3	1,1
Zlé nakládání, odsouzení pro trestný čin	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Rozdíl povah, názorů a zájmů	40,5	49,9	49,1	47,4	49,6	50,3	51,0	50,5
Zdravotní důvody	1,3	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Sexuální neshody	2,7	1,7	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3
Ostatní příčiny	9,4	12,6	26,6	29,6	29,2	29,3	29,3	28,7
Soud nezjistil zavinění	23,8	17,5	13,7	14,0	13,0	12,8	12,2	13,8

Struktura rozvodů podle délky trvání manželství se za posledních šestnáct let změnila, a to ve směru snížení podílu rozvodů v krátké době uplynulé od sňatku: zatímco v roce 1990 se více než 30 % manželství rozvádělo do pěti let od jejich vzniku, do roku 2005 se tento podíl snížil na necelých 18 %. Naopak výrazně se zvýšilo zastoupení rozvodů párů po dlouhé době uplynulé od sňatku. Podíl rozvodů manželství po 25-29 dokončených letech právního trvání manželství za stejné období narostl 2,3krát, podíl po rozvodů po více než 30 letech od sňatku dokonce 2,9krát.

Tab. III.5 Procentní struktura rozvodů podle délky trvání manželství, 1990-2005

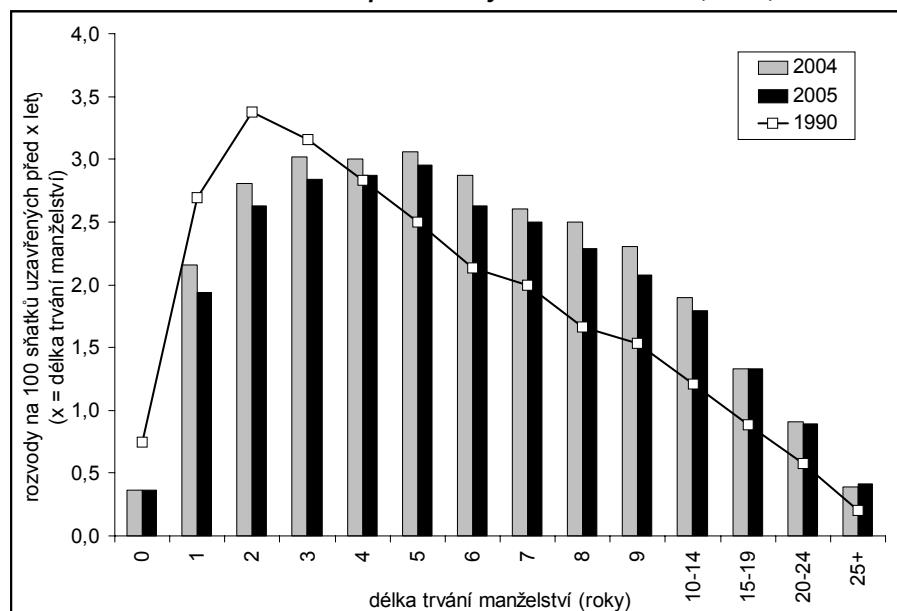
Délka trvání manželství (roky)	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
0-4	32,8	27,2	21,2	19,9	19,4	18,9	18,2	17,7
5-9	24,4	28,2	26,3	24,8	23,5	22,1	22,4	21,9
10-14	17,0	16,6	20,8	22,0	22,0	21,8	21,2	19,5
15-19	13,2	12,6	12,8	14,0	15,0	15,8	16,4	17,7
20-24	7,9	9,3	9,8	10,0	10,0	10,6	10,9	11,3
25-29	3,0	3,9	5,7	6,1	6,2	6,7	6,4	6,9
30+	1,7	2,1	3,4	3,2	3,9	4,1	4,5	5,0

Délka trvání manželství je nejdůležitější proměnnou v případě hodnocení intenzity rozvodovosti a jejího vývoje. Rozvody v daném roce se třídí podle délky trvání manželství a roku sňatku. Výše rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku se pak hodnotí na základě poměrů rozvodů v dané délce trvání manželství a výchozích počtů sňatků, což jsou počty vzniklých manželství, z kterých příslušné rozvody pocházejí. Součtem těchto poměrů – měř rozvodovosti – se získá ukazatel úhrnné rozvodovosti, který udává, jaký podíl manželství končí rozvodem (tyto míry jsou ale mírně podhodnoceny v důsledku vlivu migrace a úmrtnosti).

Nejvyšší intenzita rozvodovosti je aktuálně dosahována po třech až pěti dokončených letech manželského soužití. V této době, při každé délce trvání, právně končí 3 ze 100 manželství. Nicméně nárůst celkové úrovně rozvodovosti od počátku 90. let byl dán jejím vzestupem po delší době trvání

manželství, zejména po více než 10 letech uplynulých od sňatku. Rozvodovost krátce po sňatku (do 4 dokončených let) se naopak snížila. Tímto posunem došlo k prodloužení průměrné doby trvání manželství, která v roce 2005 byla 12,2 roku, což bylo zhruba o dva roky více než v roce 1990.

Obr. III.1 Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství, 1990, 2004 a 2005

V roce 1990 dosáhla úhrnná rozvodovost hodnoty 38 % manželství končících rozvodem, v dalších 3-4 letech se sice mírně snížila, avšak po roce 1995 se opět dále zvyšovala. Výjimkou byl ještě rok 1999 a částečně také rok 2000, kdy došlo k poklesu vlivem úpravy podmínek rozvodu v rámci novelizace zákona o rodině (32 % v roce 1999, 41 % v roce 2000). Zatím nejvyšší úroveň rozvodovosti bylo dosaženo v roce 2004, a sice 49 %. Mezi roky 2004 a 2005 sice došlo

k mírnému poklesu celkové intenzity rozvodovosti – na 47 %, zda se však jednalo o pokles pouze dočasný či zda dochází již k stabilizaci úrovně rozvodovosti na hranici těsně pod padesáti procenty manželství končících rozvodem, ukáže vývoj v dalších letech. Podstatné je to, že rozvodovost v České republice je velmi vysoká.

Tab. III.6 Intenzita rozvodovosti podle délky trvání manželství, 1990-2005
(rozvody na 100 výchozích sňatků)

Doba uplynulá od sňatku (roky)	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
0	0,75	0,37	0,00	0,28	0,31	0,38	0,37	0,36
1	2,69	1,88	2,33	2,10	2,05	2,17	2,16	1,94
2	3,38	2,97	2,88	2,89	2,74	2,83	2,81	2,63
3	3,16	3,46	3,21	3,12	3,12	3,13	3,02	2,84
4	2,83	3,07	3,00	2,97	3,04	3,02	3,00	2,88
5	2,50	2,61	2,66	2,82	3,02	2,97	3,06	2,96
6	2,14	2,34	2,44	2,75	2,62	2,83	2,87	2,63
7	2,00	2,09	2,29	2,50	2,48	2,63	2,60	2,50
8	1,66	1,86	2,14	2,38	2,27	2,24	2,50	2,29
9	1,53	1,69	1,98	2,07	2,16	2,10	2,30	2,08
10-14	1,21	1,30	1,49	1,68	1,74	1,84	1,90	1,80
15-19	0,88	0,88	0,96	1,10	1,18	1,27	1,33	1,33
20-24	0,58	0,60	0,65	0,74	0,78	0,87	0,91	0,89
25+	0,20	0,22	0,29	0,32	0,34	0,38	0,39	0,41
Úhrnná rozvodovost*	0,38	0,38	0,41	0,45	0,46	0,48	0,49	0,47
Průměrná délka trvání manželství**	10,3	10,5	11,0	11,3	11,5	11,8	11,9	12,2

* podíl manželství končících rozvodem (lze vyjadřovat v procentech) za předpokladu zachování měr rozvodovosti podle délky trvání manželství daného roku

** v letech

Hodnocení úrovně rozpadu svazků může být statisticky založeno pouze na hodnocení legálních rozpadů (rozvodů), data za ukončení nesezdaných soužití neexistují (nesleduje se ani vznik těchto soužití). Přitom tvorba jiných forem partnerského soužití se stává stále významnější.

Zatímco podíl sňatků cizinců na úhrnu i jejich absolutní počet se po několik let příliš nemění, zastoupení a počet rozvodů, kdy alespoň jeden z rozvádějících se byl cizinec, se mírně zvyšoval. Zdá se, že sňatky, kdy je jeden ze snoubenců cizinec, jsou méně trvanlivější. Počty demografických událostí cizinců i celkového počtu cizinců na našem území jsou však stále relativně nízké, aby se daly vyvozovat závazné závěry o demografickém chování cizinců žijících v České republice.

Tab. III.7 Rozvody cizinců, 1995*-2005

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Muž cizinec - žena ČR	440	643	643	735	801	902	963
Žena cizinec - muž ČR	237	315	366	432	515	568	625
Oba cizinci	39	46	24	37	49	53	57
Celkem	716	1 004	1 033	1 204	1 365	1 523	1 645
Podíl rozvodů cizinců na úhrnu (%)**	2,30	3,38	3,27	3,79	4,16	4,61	5,26

* státní občanství se sleduje od roku 1995, kdy ve zpracování dat nahradilo národnost

** alespoň jeden z rozvádějících se byl cizinec